

PAVLO LEVCHUK
Instytut Sławistyki PAN, Warszawa

TRÓJJĘZYCZNOŚĆ ROSYJSKO-UKRAIŃSKO-POLSKA ROSYJSKOJĘZYCZNYCH UKRAIŃCÓW MIESZKAJĄCYCH W POLSCE

Sytuacja polityczna i ekonomiczna na Ukrainie wymusiła na sporej części społeczeństwa ukraińskiego emigrację zarobkową do Europy. Pierwszym krajem na tej drodze jest Polska. Współczesne językoznawstwo zaczyna coraz częściej badać dwujęzyczność ukraińsko-rosyjską, liczebność respondentów, którzy uważają język ukraiński za swój pierwszy, a także podkreślają jego użyteczność zarówno w życiu prywatnym, jak i zawodowym¹.

Zdecydowanie rzadziej uwagę badaczy skupiają osoby rosyjskojęzyczne, ich losy i preferencje językowe, dlatego w niniejszym artykule autor postanowił przedstawić zachowania językowe rosyjskojęzycznych Ukraińców, którzy emigrowali do Polski. Badania były prowadzone w maju 2016 – lutym 2017 roku, a wzięło w nich udział 67 respondentów² (53 kobiety i 14 mężczyzn) urodzonych w latach 1966–1998. Wszyscy respondenci zadeklarowali, że ich pierwszym językiem jest język rosyjski. Najwięcej respondentów obecnie mieszka

¹ Rog. П. Левчук, *Вибір мови комунікації в ситуації українсько-російського білінгвізму*, «Мова: Класичне-Модерне-Постмодерне» 2017, Вп. 3, s. 46–52; Н. Матвеева, *Сучасна мовна ситуація (на матеріалі масового опитування)* «Мова: Класичне-Модерне-Постмодерне» 2017, Вп. 3, s. 52–59; О. Руда, *Мовна ситуація в українських засобах масової комунікації*, «Мова: Класичне-Модерне-Постмодерне» 2017, Вп. 3, s. 59–68; Т. Ткачук, *До питання про мовну толерантність (результати опитування, проведеного у Вінницькій області)*, «Мова: Класичне-Модерне-Постмодерне» 2017, Вп. 3, s. 68–77.

² W niniejszej pracy zostały przedstawione wyniki badań nad trójjęzycznością migrantów z Ukrainy, którzy deklarują, że język rosyjski jest ich językiem pierwszym. Badania były prowadzone w grupach docelowych (najczęściej na uczelniach wyższych) w Krakowie, Lublinie i Katowicach oraz za pośrednictwem platformy internetowej.

w Małopolsce – 67,2%³ i na Mazowszu – 23,9%. Ponad 95% wszystkich informatorów posiada ukraińskie obywatelstwo.

Dla części badanych ich emigracja do Polski była spowodowana polskim pochodzeniem przodków, dlatego informatorzy zostali zapytani o tę kwestię. Odpowiedzi badanych przedstawia poniższy wykres:

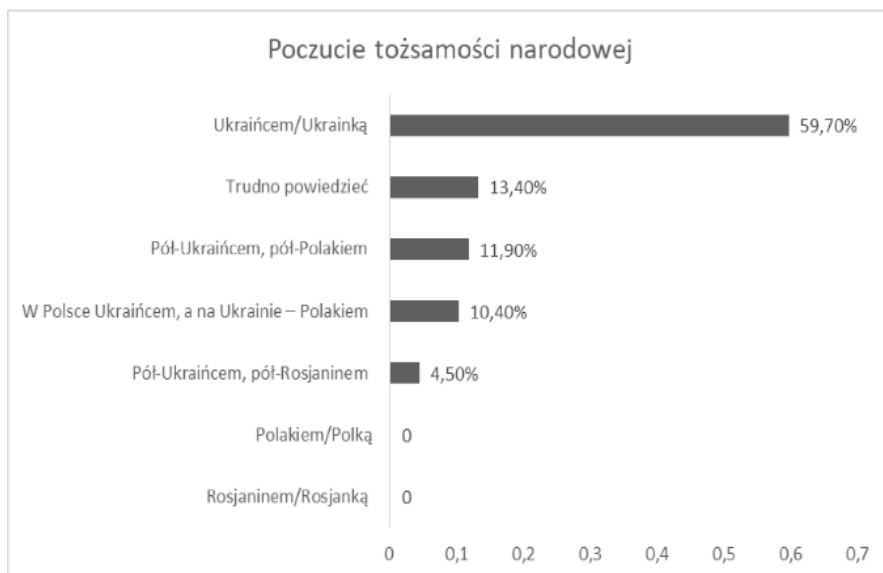

Wykres 1. Polskie pochodzenie badanych. Opracowanie własne.

Rezultaty badań pokazują, że aż 66% wszystkich ankietowanych nie ma polskiego pochodzenia, zatem ich przesiedlenie się do Polski nie jest powrotem do ojczyzny przodków, lecz emigracją do obcego kraju. Należy też wspomnieć, że nikt z badanych nie zaznaczył odpowiedzi „oboje rodzice są Polakami”, co też sugeruje, że respondenci, którzy mają polskie pochodzenie, mogą odczuwać przynależność do innego narodu.

Następne pytanie dotyczyło samookreślenia tożsamości. Informatorzy udzielili następujących odpowiedzi:

³ Dane procentowe mają charakter ilustracyjny (dobór próby nie gwarantuje reprezentatywności dla społeczności ukraińskiej w Polsce).

Wykres 2. Poczucie tożsamości narodowej. Opracowanie własne.

Żadna osoba nie zaznaczyła wyłącznie rosyjskiej lub polskiej tożsamości. Ponad połowa wszystkich informatorów zadeklarowała ukraińską tożsamość, mimo faktu, że język rosyjski jest ich pierwszym językiem. Jedyne ślady rosyjskości można znaleźć w odpowiedzi [czuję się] „pół-Ukraińcem, pół-Rosjaninem”, którą wybrało niecałe 5% ankietowanych. Zmiana tożsamości narodowej, wywołana zmianą kraju, w jakim przebywa jednostka, wiąże się z postrzeganiem osoby jako obcej dla tego środowiska. To powoduje, że część badanych w Polsce czuje się Ukraińcami, a na Ukrainie – Polakami, tak naprawdę obcym w każdym z tych środowisk. Problem z określeniem własnej tożsamości narodowej wynika ze wspomnianego wyżej powodu lub wiąże się z kontaktem z różnymi kulturami w rodzinie, czego dowodem są dwie poniższe wypowiedzi informatorów:

50 proc. – Ukrainka, 20 – Rosjanka, 30 – Polka
Trudno powiedzieć. Ojciec pochodzi z Rosji, Mama jest Ukrainką. Pradziadek był Polakiem.

Przytoczone wypowiedzi ilustrują problem w odnalezieniu własnej tożsamości, spowodowany obecnością wielu kultur w rodzinach badanych.

TRÓJJĘZYCZNOŚĆ ROSYJSKO-UKRAIŃSKO-POLSKA...

Zmiana kraju zamieszkania spowodowała pojawienie się w repertuarze językowym badanych nowego języka, mianowicie polszczyzny. Częstotliwość posługiwania się każdym z języków informatorzy określili w następujący sposób:

	polski	rosyjski	ukraiński
codziennie	92,5%	98,5%	26,9%
kilka razy w tygodniu	7,5%	1,5%	28,4%
raz w tygodniu	-	-	6,0%
raz na miesiąc	-	-	3,0%
rzadko	-	-	17,9%
bardzo rzadko	-	-	17,9%

Wykres 3. Częstotliwość komunikacji w wybranych językach.

Opracowanie własne.

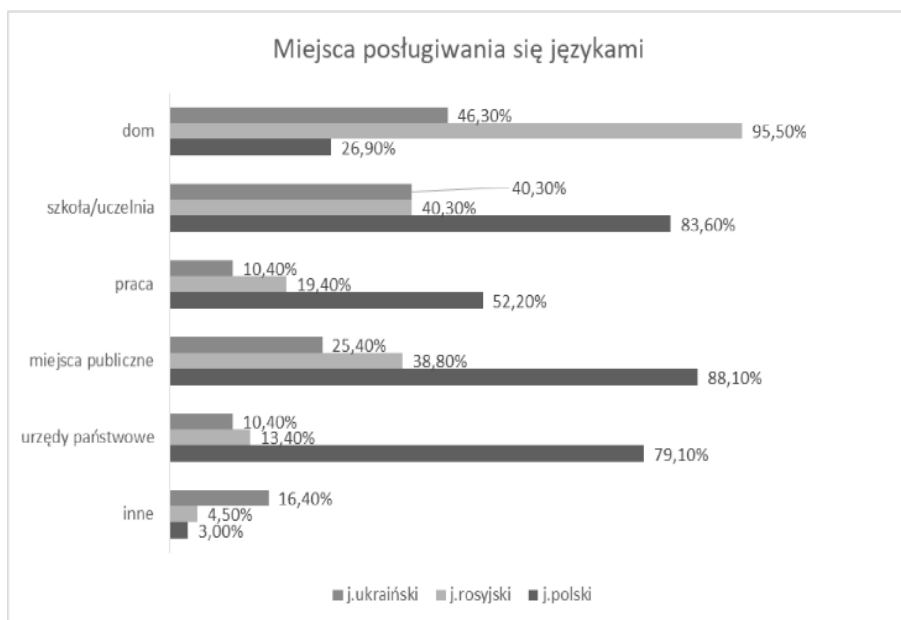
Z przedstawionych odpowiedzi można wywnioskować, że język ukraiński jest najmniej użyteczny z racji tego, że rolę języka państwowego przejmuje język polski. Zaledwie co czwarty nadal komunikuje się w języku ukraińskim codziennie. Natomiast aż co trzeci deklaruje, że rzadko lub nawet bardzo rzadko komunikuje się w języku ukraińskim. Należy wspomnieć o wysokiej częstotliwości używania języka polskiego, który praktycznie dorównuje rosyjskiemu, co świadczy o chęci adaptacji w Polsce oraz potrzebie komunikacyjnej.

Motyacją wyboru języka komunikacji dla badanych jest:

- język interlokutora – 49,3%
- miejsce pobytu (na Ukrainie mówią w języku rosyjskim, a w Polsce – po polsku) – 22,4%
- pierwszy język (rosyjski) – 9%
- każdy obcy język, żeby ćwiczyć płynność mówienia – 9%
- żadna z wyżej wymienionych odpowiedzi – 10,3%.

Należy wspomnieć, że w żadnej z wyżej wymienionych odpowiedzi nie jest obecny język ukraiński, który po emigracji do Polski przestaje być używany w interakcjach.

Badani opanowali język polski w następujących miejscach:

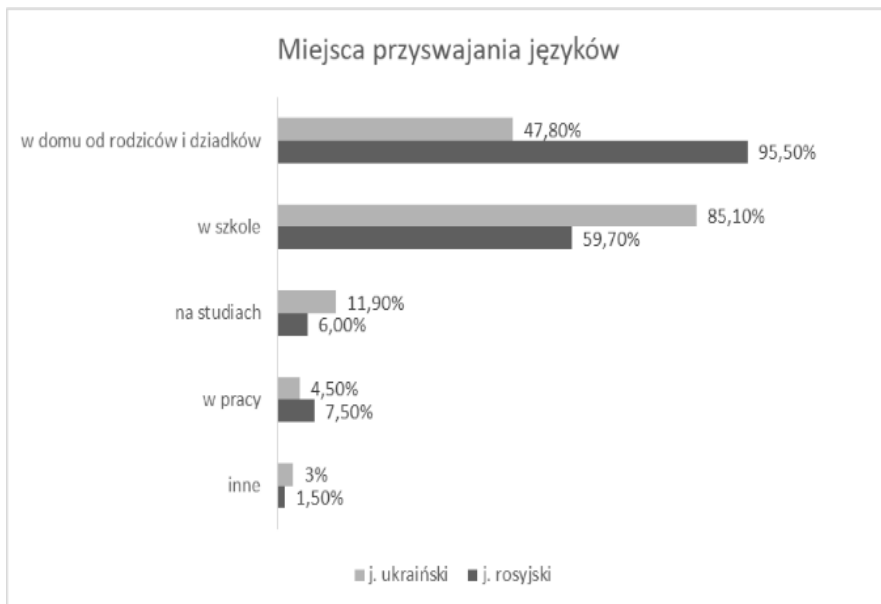
Wykres 4. Miejsca posługiwania się językiem polskim. Opracowanie własne⁴

Prawie połowa wszystkich respondentów uczyła się polskiego w czasie studiów zarówno na Ukrainie, jak i w Polsce. O 3% mniej zaznaczyło odpowiedź „w Polsce”, co też wskazuje, że ponad połowa przyjechała do Polski już władając językiem polskim na poziomie podstawowym. Ponad 16% informatorów miało możliwość podszkolenia swojego języka polskiego w miejscu pracy. Tylko 9% miało taką możliwość w domu i w szkole. Częstym miejscem nauczania języka polskiego na Ukrainie jest kościół katolicki, jednak tylko 3% badanych wymieniło to miejsce nauki. Co piąty wybrał też odpowiedź „inne”, a w komentarzach można znaleźć następujące miejsca uczenia się języka polskiego — „samodzielnie”, „na kursie językowym”, „prywatnie z nauczycielem”, „za pomocą radia i filmów”. Wszystkie powyższe odpowiedzi sugerują, że we współczesnym internecie można znaleźć odpowiednie narzędzia do nauczania się języka polskiego chociażby na poziomie co najmniej podstawowym.

Zupełnie inaczej wygląda sytuacja przyswojonych w dzieciństwie języków, mianowicie rosyjskiego i ukraińskiego. Są to języki dobrze

⁴ W wykresach 4–8 można było zaznaczyć kilka odpowiedzi.

znane respondentom, ponieważ były używane niemal od momentu narodzin. Informatorzy zaznaczyli następujące miejsca przyswajania ukraińskiego i rosyjskiego:

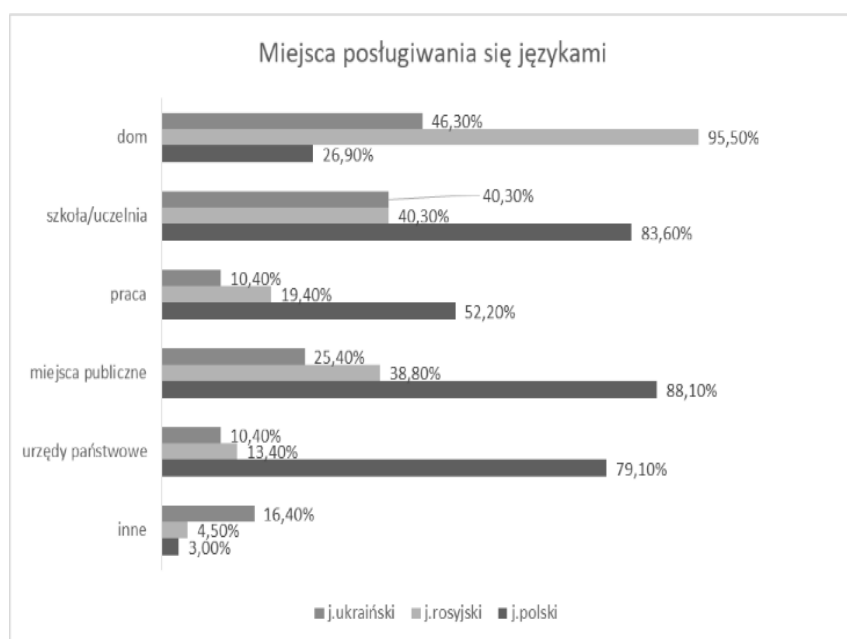

Wykres 5. Miejsca przyswajania języka rosyjskiego i ukraińskiego.
Opracowanie własne.

Dominacja języka rosyjskiego jako pierwszego jest szczególnie widoczna w interakcji z rodziną, ponieważ ponad 95% nauczyło się języka rosyjskiego, a tylko niecała połowa — ukraińskiego. Jednak status ukraińskiego jako języka urzędowego jest widoczny w kolejnej odpowiedzi — aż 85% uczyło się języka ukraińskiego w szkole (wprawdzie wszyscy musieli zaznaczyć tę odpowiedź, wyjątkami są tylko osoby, które ukończyły szkołę średnią przed 1991 rokiem, kiedy nauczanie języka ukraińskiego w szkołach nie było obowiązkowe), a języka rosyjskiego tylko niecałe 60%. Na studiach tylko niecałe 12% miało możliwość doksztalcenia własną znajomość języka ukraińskiego, głównie za pomocą kursów „Ділова українська мова”, różnie „Українська мова за професійним спрямуванням”. Warto pamiętać, że zdecydowana większość studiujących w Polsce wcześniej nie studiowała na uczelniach ukraińskich. Natomiast możliwość doksztalcenia się w znajomości języka rosyjskiego miało możliwość tylko 6% informatorów. Pozostałe odpowiedzi zo-

stały zaznaczone tylko przez nielicznych respondentów, co świadczy o tym, że w miejscu pracy już nie ma możliwości doskonalenia znajomości obu języków.

Ważnym zagadnieniem są miejsca posługiwania się trzema językami. W ankiecie zostały zaproponowane tylko cztery sfery: prywatna (dom), zawodowa (miejsce pracy), edukacyjna (szkoła lub uniwersytet) oraz publiczna (miejsca publiczne). Poza wyżej wspomnianymi miejscami dodatkowo zostały podane urzędy państwowe, jako instytucje, z którymi obcokrajowcy często mają do czynienia w związku z legalizacją pobytu na terytorium RP.

Wykres 6. Miejsca posługiwania się językami. Opracowanie własne.

W sferze prywatnej – w domu, dominującym językiem pozostaje rosyjski, nawet mimo zmiany miejsca zamieszkania respondenta. Często nawet w akademikach studenci z Ukrainy szukają „bratniej duszy”, która będzie znała język rosyjski, rzadziej – ukraiński. Najgorzej wygląda sytuacja języka polskiego, występującego w funkcji języka kraju osiedlenia, w dodatku obcego.

Dominującym językiem w sferze edukacyjnej jest język polski, który najczęściej jest językiem wykładowym, chociaż często można znaleźć w ofertach szkół wyższych zarówno kursy w języku rosyjskim,

jak i całe kierunki studiów w języku rosyjskim lub ukraińskim. Interesujące są wyniki badań na temat zastosowania języka rosyjskiego i ukraińskiego, które świadczą o tym, że oba języki są używane w takim samym stopniu, chociaż język ukraiński jest językiem drugim, z którego nie korzysta się codziennie.

W miejscach pracy językiem dominującym jest polski, chociaż w ograniczonym zakresie są obecne dwa pozostałe języki. Często migranci z Ukrainy pracują w otoczeniu innych migrantów i między sobą komunikują się w dobrze znanych sobie językach. Blisko 20% badanych nie udzieliło odpowiedzi na to pytanie, co można uzasadnić brakiem podejmowania przez nich pracy, a skupieniem się wyłącznie na studiach wyższych.

W sferze publicznej zdecydowanie dominuje polski, a pozostałe języki są używane wyłącznie w interakcji z interlokutorem nimi władającym. Często język rosyjski, rzadziej ukraiński, można usłyszeć w komunikacji miejskiej, na ulicy czy w supermarkecie.

Podobnie jak w sferze publicznej, także w urzędach państwowych dominuje język polski, rzadziej udzielane są konsultacje w języku rosyjskim lub ukraińskim, chociaż można w tych instytucjach znaleźć tłumaczenie nie tylko na angielski, lecz i na języki wschodniosłowiańskie. Usługi tłumacza najczęściej otrzymują tylko osoby, które popełniły jakieś wykroczenie, lecz opłata za takie udogodnienie leży po stronie cudzoziemca.

Wśród zaproponowanych w kwestionariuszu odpowiedzi najczęściej uzupełnień dotyczyło posługiwania się językiem ukraińskim jako symbolem tożsamości narodowej. Czasami po ukraińsku mówi się w Cerkwi greckokatolickiej, wśród znajomych, którzy są negatywnie nastawieni do osób rosyjskojęzycznych lub jadąc na Ukrainę na krótkoterminowy pobyt.

Ostatnim zagadnieniem jest pytanie o stosunek emocjonalny do każdego z języków używanych przez informatorów. Swój stosunek emocjonalny do języka polskiego badani zaprezentowali w następujący sposób:

Chętnie mówię w tym języku i/ lub chcę go poznać – to język moich przodków	13,4%
Chętnie mówię w tym języku i/lub chcę go poznać, mimo że nie jest językiem moich przodków	23,9%
Podoba mi się, ale nie czuję potrzeby, by go znać, używać	1,5%

Jest językiem codziennej komunikacji – po prostu go używam	31,3%
Jest językiem wykładowym na moich studiach	23,9%
Jest ważnym językiem Unii Europejskiej	1,5%
Jest językiem w którym stworzono bogatą literaturę i kulturę	3%
Nie podoba mi się	1,5%

Wykres 7. Stosunek emocjonalny do języka polskiego. Opracowanie własne.

38,8% wszystkich badanych ma pozytywny stosunek do języka polskiego, wprost przyznają się, że lubią ten język. Neutralny stosunek do języka jako środka komunikacji i wykładowego języka na studiach ma aż 55,2% wszystkich badanych. Tylko 1,5% wyraża swoją niechęć do języka polskiego, co w porównaniu z innymi odpowiedziami stanowi jedynie niewielki odsetek.

Stosunek emocjonalny do języka rosyjskiego i ukraińskiego pokazuje następująca tabela:

	rosyjski	ukraiński
Chętnie mówię w tym języku i/ lub chcę go poznać – to język moich przodków	23,9%	47,8%
Chętnie mówię w tym języku i/lub chcę go poznać, mimo że nie jest językiem moich przodków	4,5%	1,5%
Podoba mi się, ale nie czuję potrzeby, by go znać, używać	0%	16,4%
Jest językiem codziennej komunikacji – po prostu go używam	49,3%	3,0%
Jest to język, w którym najlepiej wyraża się moja tożsamość	0%	4,5%
Jest to ważny język, w którym można rozmawiać z wieloma ludźmi	13,4%	-
Jest językiem w którym stworzono bogatą literaturę i kulturę	9,0%	32,9%
Nie podoba mi się	0%	3,0%

Wykres 8. Stosunek emocjonalny do języka rosyjskiego i ukraińskiego. Opracowanie własne.

Wyniki odpowiedzi dla obu języków celowo zostały podane w jednej tabeli, gdyż mocno różną się między sobą. 49,3% ankietowanych wyraża neutralny stosunek do języka ukraińskiego, jest to tylko środek służący interakcji i nic więcej. Znaczenie języka rosyjskiego na arenie międzynarodowej potwierdza tylko 13,4% ankietowanych, a pozytywny stosunek do niego ma jedynie 28,4% informatorów.

Należy też wspomnieć o zbyt małym zainteresowaniu respondentów literaturą i kulturą rosyjską. Z jednej strony warto wspomnieć, że kultura rosyjska nie jest w szczególny sposób propagowana na Ukrainie. Można ją poznać jedynie we własnym zakresie, natomiast fragmenty dzieł literackich są czytane i omawiane w ramach przedmiotu „Зарубіжна література”. Najczęściej są to utwory o dużej objętości, które rzadko są czytane w całości. Warto też pamiętać o konflikcie zbrojnym między Ukrainą a Rosją, który często wywołuje negatywne komentarze na temat Rosji i rzeczy z nią związanych nawet wśród osób rosyjskojęzycznych⁵.

Zdecydowanie odmiennie badani pokazują swój stosunek do języka ukraińskiego. 49,3% lubi ukraiński i chciałoby poszerzyć swoje kompetencje w tym języku. 32,9% zwraca szczególną uwagę na literaturę i kulturę stworzoną w tym języku, natomiast nie odczuwa potrzeby posługiwania się tym językiem tylko 16,4% ankietowanych. Należy też wspomnieć, że ukraińska tożsamość badanych nie wyraża się w języku ukraińskim (pozytywną odpowiedź zaznaczyło tylko 4,5% badanych).

PODSUMOWANIE

Rosyjskojęzyczni emigranci z Ukrainy w większości nie posiadają polskiego pochodzenia (aż 66%). Posługiwanie się językiem rosyjskim nie jest uzależnione od identyfikacji z rosyjską tożsamością i kulturą, wręcz przeciwnie – język rosyjski ma często neutralne nacechowanie, jednak pozostaje językiem używanym codziennie przez respondentów, nawet po emigracji do innego kraju.

Język polski jest używany codziennie w miejscach nauki, pracy, w życiu publicznym i w urzędach państwowych. Jest to język często wyuczony dopiero po przeprowadzce do Polski, chociaż przed przyjazdem część informatorów uczyła się go na Ukrainie, żeby mieć większą szansę na lepszą pracę i szybszą integrację w Polsce.

⁵ Por. P. Lewczuk, *Socjolingwistyczny status surżyka*, „LingVaria” 2016, nr I (21), s. 189.

Język ukraiński w porównaniu z innymi językami jest rzadziej używany, jednak pozostaje symbolem ukraińskiej kultury i literatury, którego w przyszłości respondenci chcieliby używać, a obecnie przejawiają do niego pozytywny stosunek.

Częstotliwość i zakres używania języka polskiego świadczą o jego prestiżu i szybkiej asymilacji przybyszów z polskim społeczeństwem w warstwie językowej.

Praca finansowana w ramach programu Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego pod nazwą „Narodowy program Rozwoju Humanistyki” w latach 2015–2018, numer projektu 1bH 15 0354 83.

Pavlo Levchuk

RUSSIAN-UKRAINIAN-POLISH TRILINGUALITY
OF RUSSIAN SPEAKING UKRAINIANS LIVING IN POLAND

Summary

The following article presents the linguistic situation of russophone Ukrainians after migrating to Poland. Despite using Russian language as their first language the respondents are not culturally attached to Russia in any way and treat their first language as a means of communication. After coming to Poland, Ukrainian language loses its communicative values, which are gained by Polish instead.

Павло Левчук

РУССКО-УКРАИНО-ПОЛЬСКИЙ ТРИЛИНГВИЗМ
РУССКОГОВОРЯЩИХ УКРАИНЦЕВ, КОТОРЫЕ ПРОЖИВАЮТ В ПОЛЬШЕ

Резюме

В следующей статье представлена лингвистическая ситуация русскоговорящих украинцев после миграции в Польшу. Несмотря на то, что в качестве первого языка используется русский язык, респонденты никак не связаны с русской культурой и относятся к их первому языку исключительно, как к средству коммуникации. После приезда в Польшу, украинский язык теряет свои коммуникативные ценности, которые получает польский.